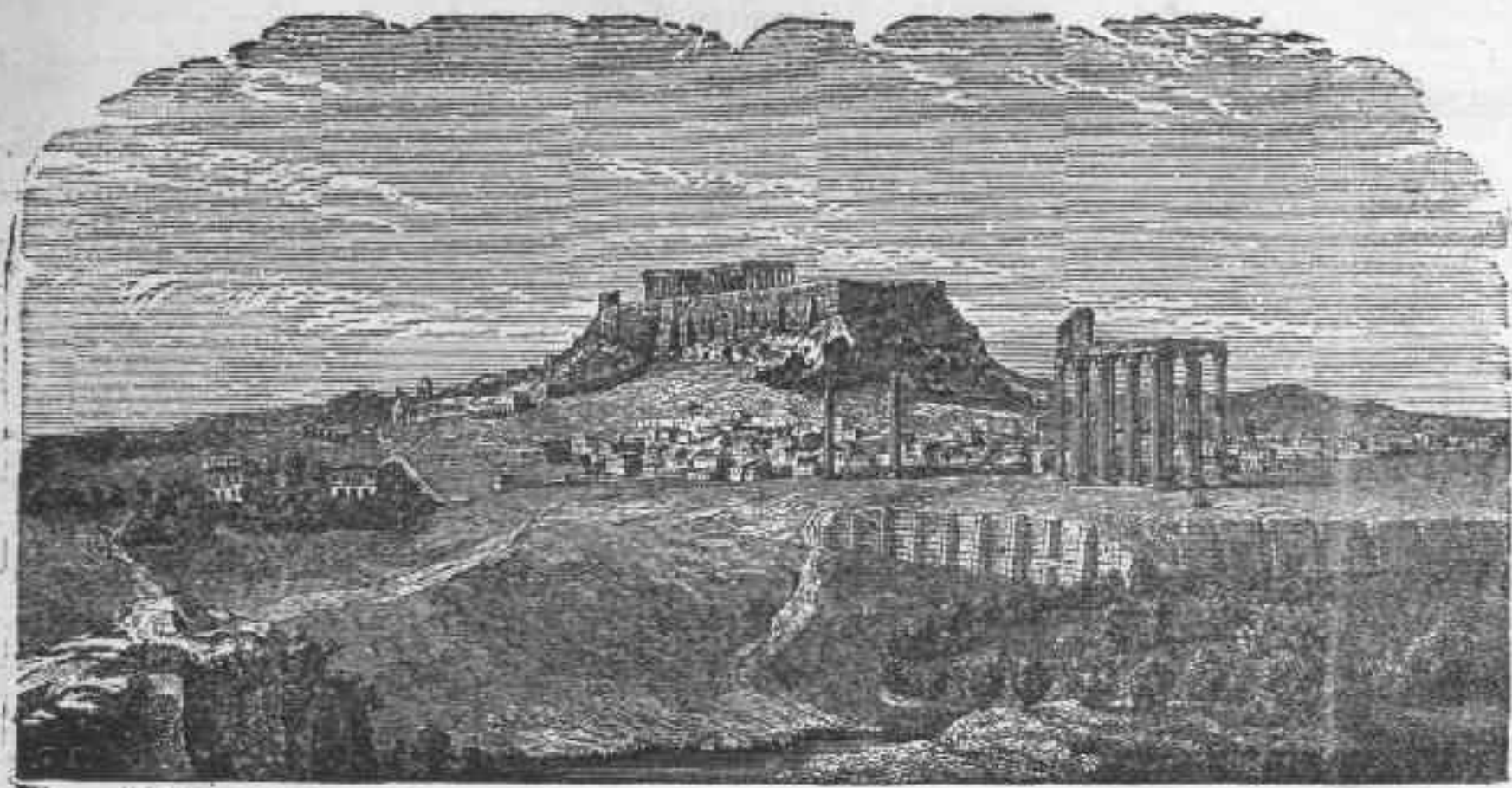

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1866.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 386.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ.

(Απηγγέλθη ἐν τῇ Ἀθηναίᾳ ὑπὸ τοῦ Κ. Ἰω. Σούτσου.)

Οἱ καθ' ἡμᾶς χρόνοι εἰσὶν ἀναντιρρήτως οἱ ἐπιφανέστεροι τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ναὶ μὲν ἡμεῖς δὲν ἠκούσαμεν, ὡς οἱ προπάτορες ἡμῶν, τὰς ἀγρίας φωνὰς τῶν βαρβάρων φυλῶν, αἵτινες εἰσέβαλον περὶ τὴν 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, δίκην χειμάρρου, εἰς τὸν ἀρχαῖον Ῥωμαϊκὸν κόσμον κατέστρεψαν καὶ ἐνεούργησαν αὐτὸν· οὐδ' ἐθρηνήσαμεν, ὡς οἱ προπάτορες ἡμῶν, τὴν ὀδυνηρὰν κατάπτωσιν τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ ἄνθρωποι τῆς 19 ἑκατονταετηρίδος δὲν ἠκούσαμεν πρῶτοι τὴν ἐκπληκτικὴν ἐκπυρσοκρότησιν τῆς βροτολογικοῦ πυρίτιδος, οὐδ' ἐθαυμάσαμεν τὴν ἐπινόησιν τοῦ δραστηριωτέρου ὀργάνου τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τοῦ τύπου, ἢ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ νέου κόσμου διὰ τῆς δαιμονεῖου πρωτοβουλίας τοῦ Κολόμβου. Ἀλλὰ δικαίως σεμνυνόμεθα ὅτι, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὁ ἄνθρωπος ἀνεδείχθη τὸ εὐγενέστερον τῶν πλασμάτων κατ' εἰκόνα καὶ καθ'

ὁμοίωσιν Θεοῦ· ὅτι διὰ τοῦ γενναίου καὶ φιλανθρώπου δόγματος κραταιοῦ μονάρχου καὶ διὰ τοῦ ἀπαραμύλλου ἡρωϊσμοῦ τῆς κραταιοτάτης τῶν δημοκρατιῶν ἐξέλιπον ἐκ τῶν κόλπων δύο κολοσσιῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν, τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς δουλείας, τοῦ ἐπονειδίστου τούτου θεσμοῦ τοῦ δηλητηριάζοντος τὴν διάνοιαν τῶν διασημοτέρων τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφων· ὅτι ἡ εἰρήνη κατέστη ὁ φυσικὸς τῶν ἐθνῶν νόμος, ὁ δὲ πόλεμος ἐθεωρήθη ὡς ἀνάγκη ἀποτρόπαιος, ὡς συμφορὰ παγκοσμία. Ἀληθῶς κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, δὲν ἀνέλαμψεν ἡ θαυμασία τοῦ τύπου ἐπινόησις, ἀλλὰ σήμερον, ὡς οὐδέποτε ἄλλοτε, ὁ τύπος, ὡς ἥλιος φωτοδόλος, διεφώτισε καὶ τὰ ταπεινότερα τῆς κοινωνίας στρώματα.

Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους δὲν ἀνεκκλύφθησαν, ἀλλὰ παρήχθησαν νέοι κόσμοι· καθότι ἡ Βόρειος Ἀμερική, ἥτις κατὰ τὸ 1790 εἶχε πληθυσμὸν 3,929,827, κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 31,445,080.

Ἐν ᾧ δὲ εἰς ἐποχὰς προγενεστέρως ἡ ἀνθρωπότης ἐθαύμαζε τὴν πατριωτικὴν αὐταπάραντιν ἐνὸς Κινκινάτου ἢ ἐνὸς Βασιγκτῶνος, σήμερον ὀκτακόσκι χιλιάδες μηχανητῶν ἀτρομήτων τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καταθέτουσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὰ τροπικοῦχα αὐτῶν ὅπλα, ἐκτελοῦντες τὸ πρόσταγμα προσωρινοῦ ἄρχοντος, καὶ ἐπανέρχονται εἰς τὰς ἐστίαις των, (ὡς

ἀφελῶς εἶπεν εἰς τῶν ἐνδόξων συναγωνιστῶν τοῦ Sherman) μετὰ τῆς αὐτῆς ἀταραξίας, μεθ' ἧς οἱ καλοὶ οἰκογενειάρχαι ἐπιστρέφουσι πᾶς κυριακᾶς εἰς τὰς οἰκίας των μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν.

Ναί, οἱ καθ' ἡμᾶς χρόνοι εἰσὶν οἱ ἐπιφανέστεροι τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· καθότι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑπέταξεν ἑαυτῷ τὸν ὕλικόν κόσμον, ἀνακαλύψαν καὶ χρησιμοποίησαν τὰς μυστηριώδεις αὐτοῦ δυνάμεις.

Ἡ μηχανικὴ, ἀντὶ ὀργάνου κατὰστροφῆς καὶ πολέμου, κατέστη ὄργανον τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν, ὄργανον εὐημερίας· αἱ ἀποστάσεις ἐξηφανίσθησαν, αἱ ἰδέαι διωχεταῖοι ἔν ἀκαρεῖ μετὰ τὴν ταχύτητα τοῦ ἡλεκτρικοῦ σπινθήρος· διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν ἅπαντα τὰ ἔθνη συνεικονώθησαν πρὸς ἄλληλα, συμφιλωθέντα διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμφερόντων, ἔθνη θάρσπρα ἢ ἡμιπολίτιστα ἐξημερώθησαν, ἐνὶ λόγῳ, ἢ τε κοινωνία καὶ οἱ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι ἐβελτιώθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν.

Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς ὑπερτάτης ταύτης ἀκμῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἐν μέσῳ τῆς ἀδιαλείπτου ἐνεργείας καὶ τῆς πολυπραγμοσύνης τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ ἀσχοληθέντες ἠρξάνησαν πόθεν ὤρμήθη ἡ ἀνθρωπότης, ὅπως ἀναβίωσθῃ εἰς τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν, εἰς τὴν διατελεῖ σήμερον καὶ κατὰ πόσον αἰφυσικαὶ περιστάσεις, τὰ φυσικὰ συμβεβηκότα ἀνέστειλαν τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν αὐτῆς, ἢ διηκολύναν τὴν πρόοδόν της;

Τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι ἄξια μελέτης καὶ θέλουσιν ἐπιστήσαι, ἐλπίζω, τὴν προσοχὴν τοῦ σοφοῦ καὶ περικαλλοῦς τούτου ἀκροατηρίου.

Θέλω προσπαθῆσαι ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ γένους, νὰ προσδιορίσω διὰ βραχέων, τὴν ἐπίδρασιν τῶν σπουδαιωτέρων φυσικῶν περιστάσεων ἐπὶ τοῦ πλοῦτος, ἐπὶ τῶν ἔξεων, ἐπὶ τῆς φιλοπονίας, ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν δυνάμεων, αἵτινές εἰσιν ἡ ἀένναος πηγὴ πάσης ἀνθρωπίνης δημιουργίας καὶ ἡ ἐστὶς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ πολιτισμὸς εἶναι πλεονέκτημά τι, ὑπερ ἐκληροδότησεν ὁ Θεὸς εἰς προνομιοῦχόν τι γένος; ἢ εἶναι ὁ ἀγλαὸς καρπὸς τῆς πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς ἐνεργείας παντὸς γένους ἀνθρώπων;

Ἀλλὰ πρὸ τούτου, λογικῶς ἐκδιζόντες, δεύλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἡ εἰς γένη διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων στηρίζηται εἰς ψυχολογικὰς ἢ φυσιολογικὰς διακρίσεις.

Βεβαίως οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῇ ὅτι ὑπάρχουσι γένη διάφορα ἢ, ἀκριβέστερον, ποικιλίαι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διακρινόμεναι ἐκ τινῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων, οἷον τῆς χροιάς τοῦ προσώπου, τῆς τριχώ-

σεως τῆς κεφαλῆς καὶ πρὸ πάντων τοῦ σχήματος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ κρανίου.

Ἀλλ', ὡς περατῆρεῖ ὁ Κάρολος Κόντης, ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐπιρροῆς τοῦ γένους ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν εἶναι ἔργον δυσχερέστατον, καθότι ἕκαστον γένος διατελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος διαφόρων περιστάσεων, ἔχουσιν μερίστην ἐπ' αὐτὸ ἐπιρροήν. Τοιαῦται δὲ ἡ θρησκεία, οἱ νόμοι, τὰ ἥθη, ἡ κυβέρνησις, ἐξ ὧν τροπολογεῖται τὸ ἐκ τοῦ γένους, δηλ. τὸ ἐκ συμβεβηκότος τυχαίου καὶ ἀνεξαρτήτου τῆς ἡμετέρας θελήσεως παραγόμενον ἀποτέλεσμα· οὐδεὶς ἀγνοεῖ λ. χ. ὅτι ἡ ἐπικρατεστέρα ἐξὶς τῶν Ἀσιατικῶν εἶναι ἡ νοθρότης· ἀλλ' ἡ νοθρότης αὕτη δύναται νὰ ἀποδοθῇ τόσῳ εἰς τὸ γένος, ὅσῳ καὶ εἰς τὸ ἐπικρατοῦν θρησκεισμα τὸ ὑποτάσσον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐμαρμένῃ καὶ καθιστῶν αὐτὸν ἀμέριμον, καὶ εἰς τὸ αὐθαίρετον τῶν κρατούντων, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ἐλευθερία καὶ ἰδιοκτησία καὶ πᾶσα βιομηχανικὴ δραστηριότης καταπνίγονται.

Ἐκ τούτων ὀρμώμενος ὁ Κάρολος Κόντης φραεῖ, ὡς εἶπον, ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐπιρροῆς τοῦ γένους εἶναι πᾶντα δυσχερέστατον.

Ἀλλ' ὁ Κ. Δυνοχιεὶ δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, ἰσχυρίζομενος ὅτι, πρὸ πάσης καλλιέργειας νοερᾶς, ἡ σωματικῆς ἀσκήσεως, πρὸ παντὸς στοιχείου οὕτως εἰπεῖν ἀνθρωποποιήτου, νόμων, θεσμῶν, πολιτεύματος, εὐρηται τὸ στοιχεῖον τοῦ γένους ἐν αὐτῇ τῇ φύσει· κατ' αὐτὸ δὲ τὸ πρότυπον διαπλάττονται καὶ τὰ λοιπὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα ὧν μνημονεύει ὁ Κάρολος Κόντης (ἥτοι ἡ θρησκεία, οἱ νόμοι, τὸ πολίτευμα, τὰ ἥθη) ὥστε, κατ' αὐτὸν, ἡ περὶ τοὺς πολιτισμοὺς διαφορὰ πηγάζει ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ γένους. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ κατὰ τόπους πολιτισμοὶ δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν εἰμὴ τὸ ἐκμαγεῖον ἢ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ γένους.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, ὅτι τὸ γένος εἶναι τὸ ἀρχικόν καὶ θεμελιώδες ζώπυρον τοῦ πολιτισμοῦ, οὐχ ἥττον ὑπάρχει ἀνκνισθήσιμον, ὅτι ἂν ἅπαντα τὰ γένη, ἢ ἀκριβέστερον, ἅπαντα αἱ ποικιλίαι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐξ ἴσου δὲν προήχθησαν ἐπὶ τῆς κλίμακος τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἐὰν ἅπαντα δὲν ἔχωσι τὴν αὐτὴν ῥοπὴν, τὴν αὐτὴν ὁρμὴν πρὸς τὴν πρόοδον, ἅπαντα εἰσι τελειοποιήσιμοι, τῶν αὐτῶν μετασχοῦσι ἀρχικῶν προσόντων.

Οἱ ποιμενικοί, ἐν παραδείγματι, κύνες ἀδύνατον διὰ τῆς ἀσκήσεως νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ὁσφορσιν τῶν θηρευτικῶν κυνῶν· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς παιδείσεως παντοῦ καὶ πάντοτε τελειοῦται εἰς οἰκνδήποτε ποικιλίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἐὰν ἀνήκῃ. Συνειδὼς τὴν ἀτέλειαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ νέων αἰείποτε πόθων καὶ ἐλπίδων ἀνκνί-

ρούμενος, ἐπιδιώκει ἰδανικόν τινα καὶ μυστηριώδη παράδεισον, τὸν ὅποιον ἀδυνατεῖ νὰ ἀπολαύσῃ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ.

Οὕτω δὲ διὰ τινος ψυχικοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ, διορῶν μὲν τὸ βέλτιον, ὅπερ ἐκ τινος πνευματικοῦ αὐτοματιζμοῦ ἐπιζητεῖ, ἀδιαλείπτως δὲ κινούμενος καὶ ἐλπίζων, προβαίνει καὶ κρείττων ἐαυτοῦ γινόμενος τελειοῦται.

Ἡ ἀλήθεια αὕτη βεβαιοῦται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων.

Λάβετε Ἰνδὸν, Σίνην, Ἰάπωνα, Αἰγύπτιον, Γάλλον ἢ Ἕλληνα, δότε αὐτοῖς τὴν αὐτὴν παιδείαν καὶ ἅπαντες οὗτοι θέλουσιν ἀναδειχθῇ κρείττονες ἐαυτῶν, ἕκαστος ὅμως κατὰ τὸ μέτρον τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος ἢ εὐφυΐας.

Ὁ πολιτισμὸς λοιπὸν δὲν εἶναι ἔργον προνομιούχου τινὸς γένους, ἀλλ' εἶναι, ὡς ἐρρέθη, ὁ ἀγλαὸς καρπὸς τῆς πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς ἡμῶν ἐνεργείας. Εἰς παραγωγὴν αὐτοῦ ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης εἰργάσθη. Τὸ ἀρχικὸν μὲν αὐτοῦ σπέρμα κατετέθη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ σπέρμα τοῦτο ἀνεβλάστησε, παρήγαγε νέα σπέρματα γενναϊότερα τῶν προτέρων, καὶ οὕτω ὁ πολιτισμὸς διεδόθη καθ' ὕλην τὴν γῆν, ὡς οἱ χιονόπηκτοι ἐκεῖνοι ὄγκοι τῶν Ἀλπεων, οἵτινες μικροὶ τὸ πρῶτον καὶ ἀφανεῖς, καταπληκτικῶς ἐξογκλῶνται κατακρημνιζόμενοι ἀπὸ ὑψιτανῶν ὀρέων καὶ περιχέουσιν ὄμβρον ἅπλετον καὶ ἄφθονον δρόσον εἰς τὰς περικαυμένους κοιλάδας.

Τὰ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ γένους ἐξαγόμενα πρακτικὰ πορίσματα εἰσὶν, ὡς ἀπεδείχθη, ὑποθετικὰ καὶ ἐπισφαλῆ.

Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει οὕτω, προκειμένου λόγου περὶ ἐτέρων τινῶν φυσικῶν συμβεβηκότων, οἷον τῆς γονιμότητος τῆς χώρας, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως, τοῦ κλίματος, τοῦ εἴδους τῆς τροφῆς, καὶ ἐν γένει τῶν φυσικῶν φαινομένων. Καθότι ἕκαστος ἡμῶν εἰς οἷονδήποτε γένος καὶ ἐὰν ἀνήκῃ, ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ὑπάρχων, ὑπάγεται, καθὼς σῶμα ἐν ὄργανον, καθὼς πνεῦμα ὑπὸ ὀργάνων ὑπηρετούμενον, εἰς τοὺς φυσικοχημικοὺς νόμους τοῦ διεπόντος τὴν ὀργανικὴν φύσιν. Ὑπὸ ταύτην λοιπὸν τὴν ἐποψὴν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐπάρροήν τῶν φυσικῶν τούτων συμβεβηκότων ἐπὶ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων καὶ ἐν γένει ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ἀνεύρωμεν ἐκ τῆς ἐρεῖνης τῆς σπουδαῖά τινα καὶ θετικὰ πορίσματα καὶ γενικωτέρους τινὰς νόμους, ἐπιμαρτυρούμενους ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῇ ὅτι ἡ παραγωγὴ καὶ αὐξήσις τοῦ πλούτου, ὅστις εἶναι ἡ ὕλική βάσις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν καὶ ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ὑ-

πάρξεώς των, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γονιμότητος τῆς χώρας, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ τοῦ κλίματος, δηλ. ἐκ συμβεβηκότων ἐξωτερικῶν καὶ ἀνεξαρτήτων τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν πνευματικὴν ἡμῶν φύσιν.

Βεβαίως ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις ἔχει μεγίστην ἐπάρροήν ἐπὶ τῆς δημιουργίας τοῦ πλούτου· καθότι μόνον διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ πολλαπλασιάσωσιν ἐπ' ἄπειρον τὸν πλοῦτον καὶ νὰ θερχπεύσωσι τὰς ποικίλας αὐτῶν χρεῖας· ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν κοινωνιῶν κατάστασιν, ἡ παραγωγὴ τοῦ πλούτου προηγείται ἀναγκαίως τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ὅπως καὶ ἡ προσωπικὴ ἐνέργεια προηγείται τῆς τέχνης καὶ ἡ τέχνη τῆς ἐπιστήμης. Ἐνόσω δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀσχολεῖται εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἀδυνατεῖ νὰ ἀνυψωθῇ εἰς ἔργα εὐγενέστερα, εἰς ἐπιστημονικὰ ἔργα.

Εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐκείνην κατάστασιν τῶν ἐθνῶν, ἡ φύσις ἀναπληροῖ πολλαχοῦ τὴν ἄγνοιαν καὶ ἀνικανότητα τοῦ ἐργάτου· ὅ,τι δὲ ἐπιδοθῇ, ἐξοικονομεῖ καὶ ἐνισχύει τὴν ἐργασίαν δὲν εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀτελὴ τινα ἐργασίαι, τὰ ὅποια καὶ οἱ βαρβρότεροι λαοὶ γινώσκουσι.

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ὁ πλοῦτος αὐξάνει, ἡ παραγωγὴ ὑπερβαίνει τὴν κατανάλωσιν, αἱ ἀποταμιεύσεις πολλαπλασιάζονται, ἡ πόλις καταρτίζεται καὶ ἐκ τοῦ πλεονάσματος τῶν ἐργατικῶν τάξεων διακτροῦνται καὶ ἀνώτερά τινες τάξεις ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τῶν ὁποίων κύριον ἔργον δὲν εἶναι ἡ ἐκπόνησις τῆς ὕλης, ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ θρησκευτικαὶ καὶ κυβερνητικαὶ λειτουργίαι.

Ἐπαναλέγω λοιπὸν ὅτι κατὰ τὴν πρώτην τῶν ἐθνῶν ἡλικίαν, ὁ πλοῦτος, ἥτοι ἡ ἀπόκτησις τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, δὲν εἶναι ἔργον τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ προϊόν τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ τῆς γονιμότητος τῆς χώρας, ἥτοι τῆς ἐλευθερότητος καὶ τῆς μεγελοδωρίας τῆς φύσεως.

Ἡ γονιμότης τῆς χώρας συντελοῦσα, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πλούτου συνεπάγεται καὶ τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν προσέγγισιν τῶν φύλων, τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν συνοικισμῶν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου τῶν ἀνθρώπων συγκοινωνίας ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐν ταῖς καταψυγμέναις χώραις, ἐνθα οἱ μὲν καρποί τῆς γῆς δυσκόλως ὠριμάζουσιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι βίον μονήρη διάγοντες ζῶσιν ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῆς ἀλυσίας, ὁ πολιτισμὸς διατελεῖ διαρκῶς εἰς τὰ σπάργανα τῆς νηπιότητος ἕνεκα τοῦ ἀκοινωνήτου τῶν ἀνθρώπων.

Ωσαύτως δὲ ἐν ταῖς διακεκαυμέναις ζώναις, καὶ μεταξὺ τῶν τροπικῶν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου αἱ γαῖαι μένουσιν ἀκκληιέργητοι μὴ ἀρδευόμεναι ὑπὸ πηγαιῶν ὑδάτων, οἱ συνοικισμοὶ εἰσιν ἀκατόρθωτοι καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ πολιτισμὸς δυσκόλως προίγεται.

Πρῶτον λοιπὸν καὶ ἀρχικὸν κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ γονιμότης τῆς χώρας, ὡς αἱ παρόχθιοι γαῖαι τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὰ ὀροπέδια τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς, τῆς μυστηριώδους καὶ ἀρχικῆς ταύτης κοιτίδος τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν δογμάτων.

Ἐκτὸς δὲ τῆς γονιμότητος τῆς χώρας καὶ ἑτερά τινὰ φυσικὰ συμβεβηκότα συντελοῦσι δραστηρίως εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πολιτισμοῦ, οἷον ἡ γεωγραφικὴ θέσις· καθότι ἐξ αὐτῆς, ἡ μὲν ἐμπορία καὶ αἱ συναλλαγαὶ καὶ ὁ κερδοσκοπικὸς νοὺς ζωηρότερον ἀναπτύσσονται, αἱ δὲ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ταχύτερον προάγονται.

Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις, αἱ ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως πολλαπλασιαζόμεναι, συνεπάγονται προσέτι καὶ τὴν κοινωνήσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀνακαλύψεων, καὶ τὴν ἀμιλλαν καὶ τὸν διαγωνισμὸν τὸν καὶ τοὺς βαθυμοτέρους ἐπιμελεῖς καὶ ἀγρύπνους καθιστώντα.

Περὶ τοῦ ἐπικαίρου τῆς θέσεως σχετικῶς πρὸς τὴν προαγωγὴν τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω δύο μόνον παραδείγματα, τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς αὐτονομίας της περιέκλειεν ἐν ἐκυτῇ ὁλόκληρον τὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, περὶ ἧς ὁ εὐγλωττος καὶ κριτικώτατος συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους λέγει τάδε :

« Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου χεῖρ, ἥτις συγχρόνως καὶ ἐμάχετο καὶ ἐκυβέρνηεν, καὶ κατέλυε καὶ ἐδημιούργει, ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκείνης, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε νὰ ἀποβῇ μεγίστη, λαμπροτάτη καὶ πολυκνηρωποτάτη πόλις, νὰ κατκιστῇ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον ἰδιάζοντός τινος ἑλληνισμοῦ, καὶ ἀφ' οὗ δὲ ἐπέσεν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκμῆς, οὐδέποτε ἔπαυσε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐτυχοῦσα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατελεῖ ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπορειῶν τῆς μεσογείου θαλάσσης. »

Ἔσεται δὲ εἰ μᾶλλον ἐπιφανὴς μετὰ τὴν τομὴν τοῦ Σουεζ, τὴν περιποιούσαν μεγίστην τιμὴν εἰς τὸν Κ. Λεσσέψ τὸν ἄξιον ἀντιπρόσωπον τοῦ μεγαλουργοῦ ἔθνους τῶν Γάλλων.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις διεξηγεῖ προσέτι διατί ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς κατέχουσι

σήμερον θέσιν ἑξοχὸν καὶ μοναδικὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ Ἀμερικὴ καίτοι εἰς ἀπόστασιν χιλιάδων λευγῶν ἀπὸ τῶν φιλοδόξων καὶ φιλοπολέμων μοναρχιῶν τῆς Εὐρώπης. Εἰς τοιαύτην καίμένη ἀπόστασιν, οὔτε τὰς ῥηδαιοργίας, οὔτε τὰς φιλοδόξους αὐτῶν ἐπιχειρήσεις φοβεῖται. Ἐπομένως δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ διατηρῇ στρατοὺς πολυκρίθμους, οἵτινες καταβιβώσκουσι τοὺς ἐθνικοὺς πόρους καὶ γίνονται πολλαχοῦ ὄργανον τῆς αἰθαίρεσις τῶν κρατούντων.

Ἐν Εὐρώπῃ ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχὴ « *ἐὰν θέλῃς τὴν εἰρήνην παρασκευάζου εἰς πόλεμον* » ἀλλ' ἐν Ἀμερικῇ κατισχύει ἡ ἀντίθετος ἀρχὴ, δηλαδὴ « *ὅπως ἐπιτύχῃς ἐν πολέμῳ, γείθου τῶν δημοσίων πόρων ἐν εἰρήνῃ* ». Οὕτω λοιπὸν, ἀπηλλαγμένη ἡ εὐδαίμων Ἀμερικὴ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ διατηρῇ ἐν ἀργίᾳ βραχίονας ἐργατικούς, δὲν ἐπεβάρυνετο, ὡς ἡ Εὐρώπη, πρὸ τοῦ τελευταίου ἀδελφοκτόνου πολέμου, μὲ ἐπικυρῶν δὴ δημοσίᾳ χρέη, οἱ φόροι της ἐπομένως ἦσαν ἐλαφροὶ καὶ εὐδίαστατοι καὶ ἡ εὐημερία της ὁσημέραι προήγετο.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ αἱ κλιματικαὶ περιστάσεις οὐ μικρὸν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καθιστῶσαι τὸν μὲν ἐργάτην μᾶλλον ἢ ἥττον δραστήριον, τὴν δὲ ἐργασίαν μᾶλλον ἢ ἥττον διαλείπουσαν ἢ ἐνδελεχῇ. Τῶντι ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ θερμοκρασία εἶναι ὑπερβολικὴ, αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις θέλουσιν ὡς ἐκ τούτου ἐξασθενήσῃ. Τοῦναντίον δὲ, ἐν ταῖς εὐκρασετέραις ζώναις, αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις θέλουσι διατηρηθῇ καὶ ἀκμαιότεραι καὶ ζωηρότεραι.

Αἱ κλιματικαὶ περιστάσεις καθιστῶσι καὶ τὴν ἐργασίαν μᾶλλον ἢ ἥττον διαλείπουσαν ἢ ἐνδελεχῇ.

Εἰς τὰς βορειοτέρας λ. χ. χώρας ἡ δριμύτης τοῦ κλίματος καὶ ἡ ἐλλειψὶς τοῦ φωτὸς διακόπτουσι τὰς εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐργασίας· ἐπομένως ἡ ἐργατικὴ τάξις ἐξ ἀνάγκης σχολάζει καὶ ἡ ἀργία καθίσταται ἕξις τῶν τοιούτων ἀνθρώπων.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπελογίσθη ὅτι 24 μόνον ἡμέρας τοῦ ἔτους τὰ ἀγροτικὰ ἔργα διακόπτονται. Ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἐπικρατοῦσι τὰ μεγάλα ψύχη καὶ θάληνη ἡ ἀγροτικὴ ἀργία εἶναι πολυχρόνιος.

Ἐν τῇ βορειοτέρᾳ Ρωσίᾳ καὶ ἐν Νορβεγίᾳ, ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη ἀργία ἐξ αἰτίας τῆς χιόνος καὶ τῆς ἐλλείψεως τοῦ φωτὸς παρκατείνεται ἐπὶ ἐξ ὁλοκλήρου μῆνας.

Ωσαύτως δὲ ἐν ταῖς διακεκαυμέναις ζώναις, ἡ γῆ σκληρύνεται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καθίσταται ἀνεπίδεκτος καλλιέργειας· καὶ ἡ ἀκουσίᾳ αὕτη ἀργία ἐπενεργοῦσα εἰς τὰς ἕξεις καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων διακωλύει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Δὲν εἶναι λοιπὸν, ὡς τινες ἐνόμισαν, μόνη ἡ ὕψ

περβολή τῆς θερμοκρασίας ἢ καθιστῶσιν τὸν ἄνθρωπον νοθρόν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναγκαστικὴ ἀργία. Ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Ἰσπανίᾳ, ἡ νοθρότης καὶ ὀκνηρία ἐπικρατοῦσιν ἐκεῖ μόνον, ὅπου ἡ γῆ ὡς ξηρική, ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ ἔτους ὑπάρχει ἀνεπίδεκτος καλλιεργείας.

Παρατηρῶ δὲ, ὅτι ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ ὁ γεωργὸς ἀργῶν ἀσχολεῖται εἰς οἰκιακὰ ἔργα καὶ χειροτεχνίας, διότι καὶ ἡ τροφή καὶ ἡ περιβολὴ τοῦ σώματος καὶ ἡ κατοικία αὐτοῦ εἰσι δαπανηρότεραι· διότι ὁ εὐρωπαϊκὸς συναισθάνεται καὶ ἠθικὰς τινὰς χρείας, τὰς ὁποίας διὰ μόνῃς τῆς φιλοπονίας του θεραπεύει· ἐν ᾧ ὁ κάτοικος τῶν διακεκαυμένων ζωνῶν ὀλίγας συναισθανόμενος χρείας νεκροῦται καὶ σχολάζει, διάγων χαῦνον καὶ ἀμέριμνον βίον.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι αἱ φυσικαὶ περιστάσεις τῆς εὐκαρπίας τῆς χώρας, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ τοῦ κλίματος ἐπιδρῶσι κυρίως ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν, οὐχὶ δὲ τὸ γένος, καθότι, ὡς ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας, αἱ Μογγολικαὶ καὶ Ταταρικαὶ φυλαὶ, ἐνόςῳ διέμενον ἐν τῇ ἀγόνῳ αὐτῶν χώρῃ, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ διαλύσωσιν τὴν ἀχλὺν τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν βαρβαρότητος· ἀλλ' ὅτε ἀπὸ τῆς γενεθλίου αὐτῶν γῆς μετεκνάστευσαν εἰς τὴν Σινικὴν, τὴν Ἰνδικὴν καὶ τὴν Περσίαν, δηλ. εἰς χώρας εὐφορωτέρας, προέχθησαν εἰς βαθμὴν πολιτισμοῦ ἀξιωματικόν.

Ὅτι δὲ εἶπον περὶ Μογγολικῶν καὶ Ταταρικῶν φυλῶν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς Ἀραβίους, οἵτινες ἐν μὲν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρῃ δὲν ἔπαυσαν ληστρικὸν διάγοντες βίον, μετὰ δὲ τὰς κατακτήσεις των ἐν Περσίᾳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, μεγάλως καὶ ἰσχυρὰς ἱδρυσαν αὐτοκρατορίας, καὶ πόλεις ὠκοδόμησαν καὶ σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκας ἐσύστησαν, καὶ ἐν γένει ἀνέδειξαν πολιτισμὸν ἀξιόλογον, οὗ τὰ ἔχνη μέχρι τῆς σήμερον διασώζονται.

Ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς οὐ μικρὰν ἔχει ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου καὶ ἐπομένως ἐπὶ τῆς ὅλης καταστάσεως τῆς κοινωνίας.

Τὸ δὲ εἶδος τῆς τροφῆς κατὰ τόπους διαφέρει.

Τῶντι ὅσω προχωροῦμεν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὰ κατεψυγμένα κλίματα, τόσω μᾶλλον συναισθανόμεθα τὴν χρεῖαν τροφῆς στερεωτέρας, περιεχούσης ἀφθονώτερα στοιχεῖα ἀνθρακούχῃ· καθότι ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ αἵρος, ὅπερ ἐν ψυχροτέρῃ καὶ συνεσταλμένῃ ἀτμοσφαιρᾷ ἀφθονώτερον εἰσπνέομεν, παράγεται ἐσωτερικὴ τις καύσις, ἀνευ ἧς ἤθελον ἀποναρκωθῆ αἱ δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων. Ἐνεκα τούτου ἡ κυρία τροφή τῶν κατοίκων τῶν βορειοτάτων, τῶν κατεψυγμένων χωρῶν εἶναι τὸ ἔλαιον καὶ τὸ λίπος τῆς φαλαίνης, τὸ αἶμα καὶ ἡ δορὰ τῆς φώκης, ὧν ἡ

χρῆσις ἤθελεν ἀποδῆ θανατηφόρος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νοτίων χωρῶν. Τούναντίον δὲ, πρὸς τοὺς τροπικοὺς ἡ τροφή τῶν ἀνθρώπων συνίσταται κυρίως εἰς ὀρύζιον, εἰς καρποὺς πικνὸς εἵδους, εἰς ὅσπρια, ἅτινα περιέχουσι $12 \frac{0}{100}$ ἀνθρακούχων οὐσιῶν, ἐν ᾧ τὰ ἔλαια καὶ τὸ λίπος περιέχουσι $60-80 \frac{0}{100}$.

Ἀλλ' αἱ μὲν ζώικαὶ οὐσίαι, δι' ὧν τρέφονται οἱ κάτοικοι τῶν εὐκραστερῶν καὶ ψυχροτέρων χωρῶν, δυσκόλως, καὶ μετὰ πολλῶν μόχθων καὶ πολλάκις μετὰ μεγάλων κινδύνων ἀποκτῶνται· αἱ δὲ φυτικά, μὲ τὰς ὁποίας τρέφονται οἱ νότιοι λαοί, καὶ εὐχερέστερον καὶ δι' ἐλάσσονος δαπάνης ἀποκτῶνται. Ἐπομένως εἰς τὰς νοτίους χώρας, ἕνεκα τῆς εὐχερούς ἀποκτήσεως τῶν τροφίμων καὶ τῶν ὀλίγων βιωτικῶν ἀναγκῶν, ἡ μὲν πραραγωγικὴ δραστηριότης ἀμβλύνεται· καθότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εἶναι ὁ αὐτουργὸς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ εὐμερίας, διὰ μικρᾶς καὶ ἐκμελοῦς ἐργασίας συντηρεῖται, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀκωλύτως αὐξάνει. Ἐνεκα δὲ τῆς πολυανθρωπίας, ἡ ἐργασία ὀλίγον τιμᾶται, ἡ ἀξία τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἐλαττοῦται καὶ ἡ μεγάλη ὁμὰς τοῦ ἔθνους, ὁ ἀποχειροβίωτος πληθυσμὸς διατελεῖ ἐν ταπεινῇ καταστάσει· ἡ δὲ ἀνισότης τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ αἱ περὶ ἀνισογονίας τερατώδεις προλήψεις, αἱ ἐκ τῆς κατακτήσεως προκύψασαι καὶ αἱ ὑπὸ ἀμετατρέπτων ὀρησκειτικῶν δογμάτων ἐπισφραγισθεῖσαι ἀναλλοίωτοι διαμένουσι καὶ δικαιωνίζονται, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ.

Α. χ. οἱ κάτοικοι τῆς Ἰνδικῆς εἰσιν ἐν γένει χαῦνοι καὶ ῥάθυμοι, καθότι ἐλαχίστως ἔχοντες χρείας διὰ μικρᾶς ἐργασίας ἀποκτῶσι τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα, ἕνεκα μάλιστα τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ τοῦ εἵδους τῆς τροφῆς των. Λέγω δὲ τοῦ εἵδους τῆς τροφῆς των, καθότι ἀνέκαθεν τὸ ὀρύζιον ὑπῆρξεν ἡ κυρία τροφή τῶν λαῶν ἐκείνων.

Τὸ ὀρύζιον ὑπῆρξεν ἡ τροφή καὶ τῶν θεῶν τῆς Ἰνδικῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ Βισνοῦ (κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Μενού), τοῦ δὲ ὀρυζίου ἡ σπορὰ παράγει 80 ἀντὶ 1.

Ἐν δὲ τῇ νοτίᾳ Ἰνδικῇ, τὸ ῥαχικὸν καὶ ἐν πολλαῖς αὐτῆς πόλεσιν ἡ κέγχρος εἶναι ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ.

Ὡς βεβαιούσι δὲ οἱ περιηγηταί, δύο ἐστιάσεις ἐκ κέγχρου δὲν ἀρξίζουσι πλέον τῶν 5 λεπτῶν.

Ἐνῷ δὲ ὁ λαὸς, ἦτοι οἱ Σούδρα, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, διάγουσιν ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ, αἱ ἀνώτεραι τάξεις σχετικῶς εὐποροῦσι· καθότι ὁ τίχος τῶν κεφαλαίων κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Μενού (900 π. Χ.) ὠρίσθη εἰς 1 ὃ ἔως $60 \frac{0}{100}$.

Προσέτι δὲ, ἐν ᾧ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ, τὸ μίσθωμα τῶν γαιῶν λογίζεται κατὰ μέσον ὅρον τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς

ακαθάριστου προσόδου, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ τὸ $\frac{1}{3}$, ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀναβιβάζεται μέχρι τοῦ $\frac{1}{2}$.

Ἀλλ' ἡ χρονία αὕτη ἀνισότης τοῦ πλούτου καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως συνεπάγεται καὶ τὴν συγκέντρωσιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τῶν εὐπορωτέρων καὶ τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν· ὁ δὲ λαὸς δυσκόλως δύναται νὰ ἀνορθωθῇ καὶ νὰ διαρρήξῃ τὰς ἀλύσεις, αἱ ἐπέβαλον αὐτῷ ἡ κατάκτησις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ προλήψεις.

Τὰ αὐτὰ ὡς ἐγγιστα συμβεβηκότα μετὰ τὴν Ἰνδικὴν παρουσιάζει ἡμῖν καὶ ἡ Αἴγυπτος, μετὰ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς εὐφορωτάτης ταύτης χώρας, οἵτινες ἐτρέφοντο ἄλλοτε μετὰ λωτὸν καὶ ὁ μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος λέγων· «Ἐπεὶ πλῆρης γέννηται ὁ ποταμὸς, καὶ τὰ πεδία πελαγίστη φέεται ἐν τῷ ὕδατι κρίνεα πολλὰ, τὰ Αἰγύπτιοι καλέουσι λωτὸν. Ταῦτα ἐπεὶ δρέψουσιν, ἀυαίνουσι πρὸς ἥλιον καὶ ἐπειτεν τὸ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ λωτοῦ τῇ μήκωνι ἐὼν ἐμφορὸς πίσαντες ποιεῦνται ἐξ αὐτοῦ ὀπτοὺς ἄρτους πυρὶ.» σήμερον τρέφονται κυρίως ἐκ τοῦ καρποῦ τῶν φοινίκων, καὶ ἐκ τοῦ δουρά, ὃπερ ἀποδίδει ἀντὶ 1, 240, ἐν ᾧ ὁ σίτος ἀποδίδει 6, 8 ἢ 10 ἀντί. Ἔνεκα λοιπὸν τῆς εὐτελείας τῶν σιτίων, ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ἐκείνης ὑπερμέτρως ἐπολλυπλῆσιν, καὶ ὁ ἐργάτης μόλις ἐπορίζετο διὰ τῆς φιλοπονίας του τὰ πρὸς ζωὴν ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης διαρρήδην ἐπιβεβαιοῖ πάντα ταῦτα λέγων· «Τρέφουσι δὲ τὰ παιδία μετὰ τινοῦ εὐχερείας ἀδαπάνου καὶ παντελῶς ἀπίστου· ἀνυπαδέτων δὲ τῶν πλείστων καὶ γυμνῶν τρεφομένων, διὰ τὴν εὐκρασίαν τῶν τόπων, τὴν πάσαν δαπάνην οἱ γονεῖς, ἄχρις ἂν εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ τὸ τέκνον, οὐ πλείω ποιοῦσι δραχμῶν εἴκοσι, δι' αἷτις μάλιστα τὴν Αἴγυπτον συμβαίνει πολυανθρωπία διαφέρειν, καὶ διὰ τοῦτο πλείστως ἔχειν μεγάλων ἔργων κατασκευάς.»

Τῶνόντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ, διὰ τὴν κατασκευὴν μιᾶς μόνης πυραμίδος «τρίκοντα καὶ ἑξ μυριάδες ἀνθρώπων, ταῖς τῶν ἔργων λειτουργίαις προσήδρευον· τὸ δὲ πᾶν κατασκευάσμα τέλος ἔσχε μόλις ἑτῶν εἴκοσι διεληθόντων.» Ὡστε ἂν οἱ χειρῶνκατες οὗτοι ἦσαν ἐλεύθεροι, ἤθελον δαπανηθῇ εἰς μόνην τὴν μισθοδοσίαν αὐτῶν, ἐπὶ τῇ βῆσει μιᾶς δραχμῆς τὸ ἡμεροκῆματον καὶ ἐργασίας 300 ἡμερῶν τοῦ ἔτους, περίπου 2, 450 ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ἐν δὲ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου μεταβώμεν εἰς τὸν νέον κόσμον καὶ ἐξετάσωμεν τὴν κατάστασιν αὐτοῦ, καθ' ὃν χρόνον ἀνεκκλύθη, τὰ αὐτὰ θέλομεν ἐξαγάγει πορίσματα, καθότι τόσο ἐν τῷ Μεξικῷ, ὅσον καὶ ἐν Περουβίᾳ, ὁ λαὸς ἐτρέφετο κυρίως μετὰ βενανόκαρπον, ὅστις παρέχει κατὰ τὸν Χουμβόλ-

δον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ διαστήματος, τροφὴν 133 πλειότεραν τοῦ σίτου, καὶ 44 τῶν γεωμήλων. Ὡς ἐκ τοῦ εὐαποκτῆτου λοιπὸν καὶ εὐόνου τῆς τροφῆς καὶ τῆς ὀλιγαρείας τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν ἐκείνων ὁ πληθυσμὸς ταχέως ἐπολλυπλῆσιν, ἡ ἐργασία ὀλίγον ἐτιμᾶτο καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνισότητες διαωνίζοντο.

Κατὰ τὸν Πρεσκόττ ἐν Περουβίᾳ πρὸ τῆς κατακτήσεως, τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, οἱ εὐγενεῖς, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ τὰ πολυάριθμα σῶμα τῶν ἱερέων ἦσαν τότε ἀπληλαχγμένοι παντὸς φόρου, ἅπασαι δὲ αἱ δημόσιοι δαπάναι ἐπεβάρυνον τὸν λαόν.

Ἰσχυτὸς δὲ καὶ ἐν Μεξικῷ ὁ λαὸς οὔτε ἰδιοκτησίαν ἔχων, οὔτ' ἐμπορίαν τινὰ μεταρχώμενος, ὑπεβάλλετο μολταῦτα εἰς διαφόρους ἀγχαρείας· αὐτὸς ἐκαλλιεργεῖ τὰς γαῖας τοῦ στέμματος· αὐτὸς ἐξετέλει τὰ δημόσια ἔργα, κτλ. Τοιούτῳ τρόπῳ πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀνακτόρων εἰς μὲν τὴν Περουβίαν 20,000 ἄνδρες ἐργάζοντο ἔτη 50, εἰς δὲ τὸ Μεξικὸν διὰ τῆς ἐργασίας 200 χιλιάδων ἀνδρῶν κατασκευάσθησαν ταῦτα.

Ἡ δουλικὴ κατάστασις τῶν λαῶν ἐκείνων καὶ ἡ οἰκτρὰ αὐτῶν πενία, ἣτις κατέστη χρονία ἔνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, ἐξηγοῦσιν ἀρκούντως διὰ τί αἱ χώραι ἐκείναι εὐκόλως κατεκτήθησαν, καὶ πῶς ἡ ἐκ τῆς κατακτῆσεως παραχθεῖσα κατάστασις διακωλύθη, καθότι τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ἀνορθωθῇ.

Δὲν ἄγνοῶ ὅτι καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἐξεβράχθησαν πολλάκις καὶ πόλεμοι ἐμφύλιοι καὶ μεταπολιτεύσεις, ἀλλὰ πόλεμοι βασιλέων καὶ δυναστειῶν ἢ μεγάλη ἄμως ὁμὰς τοῦ λαοῦ διέμενε πάντη ἀλλοτρία πρὸς τὰ πολιτικὰ ταῦτα συμβεβηκότα.

Αἱ δὲ μεταπολιτεύσεις κατῆλλον ἄε ποτε ἀνωθεν καὶ οὐδαμῶς ἐπέφερον ἀλλοίωσιν εἰς τὴν ὑποτελεῖ καὶ ὑπόδουλον κατάστασιν τοῦ λαοῦ.

Ἀλλ' ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ τὸ κράτος ἀλλοίων περιστάσεων, αἱ ἐπαναστάσεις ἐξεβράχθησαν ἐκ τῶν σπλάγχων τοῦ λαοῦ· οἱ κεκρτημένοι ἀνορθώθησαν κατὰ μικρὸν καὶ βαθμικῶς, ἀνέπτυξαν μεγίστην βιομηχανικὴν δραστηριότητα, συνέστησαν κοινότητας καὶ σωματεῖα, ἀπέκτησαν διὰ τῶν παρεχόμενων τῶν κρατούντων τοπικῶν τινα αὐτονομίαν, καὶ ὅτε μὲν συμμαχοῦντες μετὰ τῶν βασιλέων κατὰ τῶν τυραννικῶν καὶ ὑπερηφάνων φεουδαρχῶν, ὅτε δὲ μετὰ τῶν εὐγενῶν κατὰ τῶν ἀπολυτοφρόνων μοναρχῶν, μετέσχον τελευταῖον τῆς κυριαρχίας ἦν μόναι αἱ προνομιοῦχοι τάξεις ἀντεπιοῦντο.

Εἰς τὴν δουλικὴν δὲ καὶ ταπεινὴν ταύτην κατάστασιν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς δὲν συνετέλεσεν ἐπὶ τέλους ὀλίγον καὶ ἡ καθόλου ἐπίδρα-

σις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπὶ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων· καθ' ὅσον γνωστὸν εἶναι, ὅτι τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὅτε μὲν διεγείρονται ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τὸ αἰσθημα τοῦ φόβου, τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς φρίκης, ἐξάπτουσι ἰδίως τὴν φαντασίαν· ὅτε δὲ ἕνεκα τῶν μικρῶν αὐτῶν διαστάσεων προκαλοῦσι τὴν λογικὴν ἡμῶν ἐνέργειαν· ὅσῳ δὲ τὰ φυσικὰ ταῦτα φαινόμενά εἰσι καταπληκτικώτερα, τόσῳ ἡ λογικὴ δύναμις ἐξασθενεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος καθίσταται εὐπιστος, ἀποδεχόμενος μετὰ τινος παθητικῆς εὐχερείας παντὸς εἶδους μυθεύματα, θαυμάσια ἀκούσματα καὶ τερατολογίας.

Κατὰ τοῦτο δὲ κυρίως διακρίνεται ἡ Ἀσία τῆς Εὐρώπης.

Περὶ τῆς καταπτώσεως καὶ ἀτονίας τῶν λογικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων ὁ Μιχαλέτος λέγει·

«Παρακολουθήσατε ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἐπὶ τῆς γραμμῆς, τὴν ὁποῖαν διεκτρέχει ὁ ἥλιος καὶ τὰ μηχανικὰ τῆς σφαίρας ρεύματα, τὰς μεταναστεύσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, παρακολουθήσατέ το εἰς τὴν μεκράν του ὁδοιπορίαν ἀπὸ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ὁδοιπορικῶν αὐτοῦ σταθμῶν, θέλετε ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ τυραννικὴ ἐπίδρασις τοῦ γένους καὶ τοῦ κλίματος ἐξασθενεῖ καὶ ἐλαττοῦται.

» Εἰς τὴν Ἰνδικήν, τὸ πρῶτον ὁρμητήριον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν πηγὴν τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, ὁ ἄνθρωπος χυνοῦται καὶ ὑποκάμπει ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας τῆς φύσεως· ὡς νήπιον ἀσθενὲς ἐπισαλευόμενον εἰς τοὺς μητρικοὺς κόλπους, ἀλληλοδιαδόχως καθίσταται ἀντικείμενον τῆς ὀργῆς καὶ τῆς φιλοστοργίας αὐτῆς καὶ ἀντὶ τὰς τρέφεται, μεθύει μᾶλλον ἐκ τοῦ δραστικοῦ αὐτῆς γάλακτος. Ἡ φύσις, ἐπιφυσῶσα ἐπ' αὐτὸ τὴν ὑγρὰν καὶ καυστικὴν αὐτῆς πνοήν, τὸ ὑποθάλλει μὲ τὰ εὐώδη ἀρώματά της. Αὐτοῦ δὲ ἡ ἰσχὺς, ἡ ζωὴ, ὁ νοῦς, τὸ πᾶν νεκροῦται καὶ ἐξερπνίζεται. Ναὶ μὲν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπολλαπλασιάσθη ἐξαισίως ἐν ταύταις ταῖς χώραις, ἡ φύσις ἀσώτως ἐδαψίλευσε τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον. Εἰς τὸ Βεναρὲς τρεῖς τοῦ ἔτους ὁ ἄνθρωπος συλλέγει τ' ἀγὰθὰ τῆς φύσεως· λάθροισι ὑετοῖς καταπίπτοντες, μεταμορφοῦσιν αἰφνιδίως χέρσον πεδίον εἰς λαιμῶνα. Ὁ κάλαμος τῆς Ἰνδικῆς εἶναι τὸ βαμβοῦ ἐξήκοντα ποδῶν ὕψους· ἀπὸ τῆς ρίζης μιᾶς Ἰνδικῆς συκῆς ἀναφύεται ὁλόκληρον δάσος. Ἰπὸ τὰ γιγαντιαῖα ταῦτα φυτὰ, γιγαντιαῖα πνέουσι θηρία· ἡ τίγρις, ἡ τις παραφυλάττουσα τὸν ἵπποπόταμον ἐπὶ τὰς ὄχθας βαθυδίνου ποταμοῦ, καταβάλλει αὐτὸν ὑπερπηδῶσα δέκα ὀργυῶν ἀπόστασιν, ἡ ἀγέλη ἀγρίων ἐλεφάντων, διατρέχουσα μανιωδῶς τὰ δάση, καὶ

διαρρηγνύουσα πανταχόσε τὰ προσκείμενα δένδρα. Τρομερὰ λαίλαπες μετατοπίζουσιν ὄρη ὑφ' ἑαυτῇ, ἡ δὲ χολέρα θανατώνει μυριάδας ἀνθρώπων. Τοιοῦτω τρόπῳ ὁ ἄνθρωπος ἀπαντῶν ἀπανταχοῦ δυνάμεις ἀνωτέρας, δὲν ἀποτολμᾷ ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ κλίνων τὸν αὐχένα συναισθάνεται τὸ κράτος αὐτῆς, καὶ αἰχμάλωτος, ὁμολογεῖ μετ' ἀπελπισίας συνάμα καὶ ἡδυπαθείας, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ Πᾶν· ὅτι τὸ Πᾶν εἶναι Θεός· αὐτὸς δὲ συμβεβηκός καὶ φαινόμενον τῆς μοναδικῆς ταύτης οὐσίας.»

Ἔνεκα δὲ τῆς τάσεως ταύτης τῶν Ἀσιανῶν πρὸς τὸ ἰδανικόν, πρὸς τὸ ὑπερφυσικόν, πρὸς τὰς φαντασιοκοπίας, ἀνέκαθεν μὲν παρήχθησαν ἐν Ἀσίᾳ ποιητὰι, μεταφυσικοί, συστήματα θεοφυσικὰ καὶ κοσμογονικὰ, μετ' αὐτῶν δὲ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι γελοιοῦνται, ἀλλ' ἀκριβὲς, ὑγιὲς ἐπιστήμη οὐδόλως ἀνεπτύχθη. Ἡ πνευματικὴ δὲ αὐτῇ ἀοριστείᾳ μετεδόθη καὶ εἰς τὰς τέχνας, εἰς τὴν μουσικὴν λ. χ. τὴν ὁποῖαν ἀνέδειξε χαῦνον καὶ ἀναιμένην, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἥτις ὑπῆρξε μεγαλοπρεπὴς ἀλλ' ὀλίγον χρήσιμος, εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, σκοπούσας μᾶλλον πρὸς τὴν στιλπνότητά, τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπίδειξιν, ἢ πρὸς τὴν ποιότητα καὶ στερεότητα τῶν πραγμάτων.

Τοιαύτη ἡ ἐπίδρασις τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐπὶ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀσιανῶν.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, ἐνθα τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως εἶχον διαστάσεις μικροτέρας, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπ' ἀρχῆς ἔδωκε σημεῖα εὐγενοῦς αὐτονομίας, καὶ πρὶν ἔτι ὁ ἄνθρωπος ἐνδυναμωθῇ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων, ἐπεχείρησε νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ.

Ἐβόντι ἡ Ἑλλάς ὡς πρὸς τὴν ἐκτασίν της ἦτο περίπου τὸ 40 τῆς Ἰνδικῆς· τὸ κλίμα της ἦτο ὑγιεινότερον, οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ καταιγίδες της ἦσαν σπανιώτεροι· τὰ ἄγρια θηρία της ὀλιγώτερον ἐπιβλαβῆ· τὰ ὄρη της ταπεινότερα· οἱ ποταμοὶ της μικρότεροι· αἱ ἐπιδημικαὶ τῆς νόσου ὀλιγώτερον καταστρεπτικαί.

Ἐπομένως ἐὰν ἕνεκα τῆς ἐθναλογικῆς ἡμῶν συγγενείας θελήσωμεν νὰ παραβάλωμεν, ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς ἐπιδράσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐπὶ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Ἰνδικήν, θέλωμεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἰνδικῇ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐνέπνεον τὸν φόβον καὶ τὴν ἐκπλήξιν, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὸ θάρρος. Ἡ φύσις ἦτο τυραννικὴ ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἐν τῇ Ἑλλάδι δὲ εὐμενεστέρα καὶ εὐπροσιτοτέρα· ἕνεκα δὲ τοῦ καταπληκτικοῦ χαρακτῆρος τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐν τῇ Ἰνδικῇ, καὶ τῆς εὐλαβείας καὶ δει-